

ЖЕНСКО ПРАВО ГЛАСА

ПРЕД НАРОДНИМ ПРЕДСТАВНИШТВОМ

Дуго је времена морало да протекне док је најзад и у нашем парламенту почело да се у опште говори о правима жене, и то само изузетно, ма да се деценијама већ декламује са емфазом како је у нашој демократској држави суверенитет народа изнад свега. Али када се тако беседило рачунало се да народ сачињава једино мушка глава, а жена, тај значајни и моћни фактор у природи и друштву, није према схватањима наших политичара никада убрајана у народ.

Најзад нас је захватила бујица великих догађаја. Она је обухватила све народе и то читаве народе, не одабирајући опрезно само мушке главе, јер оно што наши политичари не знају, то социјални закони врло добро знају, да је жена један нераздвојни део човечанства и да се за њу, према томе, не праве изузетци. У тој великој утакмици трпљења, мучења, самоодрицања и подношења жртава жена није узмакла ни за стопу. Та чињеница је дејствовала тако силно да су се за један тренутак раздремали сви, и почели схватати ту снажну логику природних закона. У том кратком тренутку тог великог сазнања могли сте чути са свих страна како је женско право гласа сазрела ствар, како нема више аргумената којима би се оно могло оборити, како после великог светског рата настаје у нашем друштвеном животу друга ера итд. итд. Тако се говорило и код нас. Најпре се формиралâ демократска заједница, која је у свом оштампаном политичком програму истакла женско право гласа на врло видно место, па је се онда почело говорити на сваком кораку како је пројекат новог изборног закона обухватио женско право гласа и како ће жене већ учествовати у изборима за конституанту. Стојећи пред таквим изгледима, вођама феминистичког покрета је изгледало чисто неозбиљно, депласирано да се стављају у какав борбени став, да не би то личило на Дон Кихотову борбу са ветрењачама. Против кога управо да поведу борбу када немају у политичким групама противника? Народни клуб је за то, радикалска странка прожета сва широким демократизмом напомиње полугласно да неће имати ништа против, демократска заједница се изјаснила писмено а републиканци и социјалисте примају жене за активне чланове странке. При таквом стању ствари изгледало је комично приређивати демонстрације и млатарати рукама по празном простору. Па ипак, осетивши једнога тренутка да се на све оне који су обећавали да ће се у нашој ново-формираној држави извести многе радикалне реформе, у место енергичног рада почео да спушта извесан дремеж, летаргичан сан, сва женска друштва у нашој земљи иступила су пред владу као једна организована целина и захтевала да се жени признају политичка права што пре. И онда се одговорило да је влада томе наклоњена.

Најзад је освануо дан када је тај нови, савремени, изборни закон изашао пред парламент. Колико је дубок дремеж обухватао наше политичаре и како у том полу-сну нагло клизе у назад, најбољи је доказ то што је резултат политичких саветовања био да не само што се право гласа није проширило и на другу половину нашег народа, на жене, него су га у пасивној форми изгубили чак и мушки и то они који припадају најугледнијим струкама. И пошто су ван парламент избачене најјаче снаге нашег народа, то се може слободно рећи да је женски ванпарламентарни блок снажно ојачао. И како се данас у нашој земљи и успешније и стварније води политика ван парламента, то се може слободно рећи да су државни чиновници, професори учитељи и жене постали стуб будућег стварног, радног и напредног парламента.

Ипак, не смемо да будемо неправичне према сјајним изузетцима. Од онолико огромног броја наших посланика чуо се ипак доследан глас представника републиканске и социјалистичке странке. Ма да су одбор и влада у своме предлогу о изборном закону обишли име жене г.г. Јаша Продановић и Васа Кнежевић тражили су да се оно унесе накнадно и том су приликом у два маха говорили образлажавајући своје гледиште свестрано.

Пуштајући у лист изводе из оба говора, ми желимо да уверимо наш женски свет, да благодарећи неколицини, залутају понеке напредне мисли чак и тамо и да бисмо с тога у парламент требале да залазимо чешће и у већем броју из два разлога: Прво: Да бисмо за времена научиле како политику не треба водити; Друго: Да бисмо у каквој изузетно реткој прилици чуле и по какву напредну мисао.

Одломци из говора г. Васе Кнежевића.

Господо, докле се жени одриче право гласа дотле јој се дозвољава да туца камење, да вуче кола, да носи џакове, њој се дозвољава да стоји у фабрици пред машинама које је сваки час могу захватити, убити, истргнути руку. смрвити је...

Као што видите данашње друштво, које пориче жени право гласа на темељу тврдње : да она није интелектуално толико развијена као мушкарац, не пориче јој право рада, право патње, право напора и ако по свој физичкој развијености стоји несумњиво ниже од човека. Жени се пребацује да нема осећања, за опште добро, да нема смисла за општи интерес, да нема смисла да се жртвује за велике идеје. Међутим се дозвољава жени да иде на гилотину као жртва за опште добро!. Жена за време окупације ишла је на вешала, за националне идеале нашег народа, ишла је на вешала за опште интересе, то јој се дозвољава, а међутим јој се оспорава право да гласа, јер она, за име бога, није успела толико интелектуално да се развије као мушкарац. Жени се дозвољава, и ако је физички неразвијенија од мушкараца, да ради дању у фабрици на најтежим пословима и да, вративши се са тих послова у вече код куће, намирује децу и друге послове кућевне.

Њој се намеће дупли рад! и ако мушкарац, који је физички развијенији не би се никад тог дуплог рада примио,

Господо, као што видите, жени се намеће дупли рад, рад већи, него мушкарцу, а одузима јој се право гласа, и ако је врло сумњиво то, да она интелектуално није исто тако развијена као он. Дакле је, господо, право гласа за жене у опште једно човечанско право, и кад се њој то право одриче, она се вређа у њеним човечанским правима; међутим је одрицање тога права жени радници одрицање њеног права на живот! Јер, докле је жена уопште не добијајући право гласа, повређена у свом човечанском праву, дотле је жена радница, погођена тиме у својим животним интересима. Жена радница мора бити наоружана политичким оружјем због тога да брани свој економски положај, јер је она запостављена и незаштићена у нашем законодавству. Као што рекох она је слабо награђена у фабрици и она има једну животну нужду, да се постара да је државни закони заштите...

Овде у дискусији о овом законском предлогу изостали су сви разлози, који су иначе раније истицани као разлог да се жени не да право гласа. Међутим, појавили су се нови разлози и казато је да жене, у опште, право гласа не траже, а ко не тражи то право, не треба му га силом наметати. Међутим ја се чудим, да је ту тврдњу истакао сам г. Протић, коме мора бити познато, да сасвим супротно томе ствар стоји. И ја се чудим, да је могао допустити себи, тако грубу омашку да тврди нешто, што у ствари није тачно. Мислим да ће бити децембра 1910. год. или јануара или фебруара 1911. год., били су избори у Београду. Жене су пре тога тражиле право гласа за себе. Оне нису биле у бирачке спискове уведене, јер то није допуштао закон и биле су принуђене да на сам дан избора приреде једну велику демонстрацију. Том приликом продрле су у једно бирачко место, и захтевале су од бирачког одбора да гласају. Како им бирачки одбор то није могао допустити, а оне се нису хтеле да удаље, то је бирачки одбор био пренуђен позвати оружану силу да их уклони. Због тога је доцније вођена истрага и један велики број жене из маркарнице био је отпуштен. Из тога се види, да су великим делом жене не само тражиле право гласа, него су за њега и бориле. Најбољи деманти онога што је говорио г. Протић, у томе је, што је сутрадан после тога говора, поднета једна петиција жена, коју су потписале све женске организације и у тој петицији траже, да жена буде у праву гласа са мушкима изједначена.¹ Према томе господо, ја не знам, какви би се још разлози могли наћи, да не дате право гласа женама и чиме ће се правдати оне велике декламације, које су се чуле после преврата, како ми стојимо пред новим временом и како настаје ново доба демократије, како ће се права грађана проширити! Онда са

¹Примедба Уредништва:

Петиција је идућег дана била поднета у виду протеста што се општинско изборно право није распростраљено на све жене целе државе него само на поједине покрајине. Међутим на месец дана пре но што је г. Протић изјавио да жене право гласа не траже, депутација жена је три пута тражила да буде примљена од г. Протића као председника владе, да би му могла предати потписе босанских женских организација за тражење општег права гласа, пошто су потписи из осталих покрајина били предати две недеље пре тога влади г. Љ. Давидовића,

каким се правом може данас одрицати половини нашег становништва то право. Ако се ставимо на становиште, кога су многа господа истакла, да је народ извор и утока власти, и да је народ суверем, само је питање како вели г. Протић, како ће се доћи до реализације тога суверенитета, онда и то треба знати, да тај суверенитет неће бити реализован на тај начин што ће се читава једна половина становништва искључити из изборног права, јер се тиме, тој једној половини, окрњује ни нелегалан начин њен суверенитет и то у једном најбитнијем питању где је повреда тога суверенитета најосетљивија.

Из тих разлога господа ја сам поднео један предлог, који би био измена овог члана 9. и имао би да гласи овако: „Прво бирање посланика за Уставотворну Скупштину има сваки мушкарац и свака жена, који су до почетка састављене бирачких спискова навршили 21. годину, и који се у том часу били држављану Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца и т.д. како стоји у тексту“ .

Ја бих вас молио, господа, да то усвојите, – код другог читања, ја ћу тражити господо, која ће ми потписати предлог за поименично гласање о том јер хоћу да се зна тачно, ко је у овом Представништву оспоравао право гласа жени (Велизар Јанковић: Ваљда активно), и активно и пасивно право, јер стојим на становишту, да жене исто тако имају право да управљају државом као и људи, и према томе треба им дати и пасивно и активно право. Господа која су противна, нека то образложе, а не да прећуте.

Изводи из говора Г. Јаше Продановића.

Са задовољством констатујем да се против женског право гласа нису износили принципиелни разлози. То је један корак унапред. Јер ти принципи против женског права гласа нису ништа друго него опскурни софизми, већ побијени у науци. Изношени су само практични разлози, разлози опортунитета, разлози времена у коме живимо. Допустите ми да укратко проговорим о тим разлозима.

Један је од тих разлога да жени треба дати право гласа прво у општини. Други разлог, не треба женама дати право гласа, јер га не траже. Тај принцип који је у осталом један принцип опортунитета исказан је лепо једном народном пословицом која гласи: „Док се дете не заплаче, ни мајка не зна да је гладно.“ Али знајте да се то односи на рђаве мајке, а не на оне које воде рачуна о својој деци. Добра мајка зна кад треба своје детету да да храну, и кад је оно гладно. Не односи се ова изрека на поређење жена и деце, него на поређење мајке и једног државника. Један државник не може да гледа да ли у држави поједини редови траже или не траже извесно право, него кад он нађе да је један ред потиштен и да је обесправљен, он ће му одмах притећи у помоћ, а неће чекати да се појаве гласови за отпор- Мени је то исто бачено приликом претреса закона о радњама. Један од посланика, неznam који је био, казао ми је – зашто дајете ово право

радницама, кад радници то право не траже, и кад нису опколили скупштину, и не траже то право на митинзима. – Ја сам одговорио, оно што сам и сад одговорио. Један министар који зна да умотри струју и потребе друштва, не треба да чека да га молбом или претњом натерају на оно што је његова дужност. Он треба да иде пред тим захтевима, и да не дочека да буде битке, притиска и тражења, него да осети кад је једна реформа потребна и да је да. Кад год се сачека да се поједина класа дигне, ту бива увек велике борбе и у тој борби страдају потиштени и њихови интереси. Еволуција се пак изводи тако што поједини велики људи осете што друштво у том тренутку тражи и гледа се на сваки начин да се избегне свака излишна борба.

Уосталом, господо, право жена тражи се и траже га предводнице жена, као што се сва права траже од појединих народних људи, који имају извесног интереса у даном тренутку. Жене наше нису у довољној мере тражиле то право. Ја ћу да вам кажем да су добро учиниле. Казаћу Вам зашто. Жене су за време овог рата и југословенске, а нарочито ове наше србијанске, радиле са толико самопрегоревања да је то за дивљење. Мајке које су изгубиле своју децу заборавили су своје болове и тугу и предузеле су да раде своје послове и боље и савесније него што их раде људи, и велики људи. И кад су то урадиле оне су биле деликатне, нису изашле пред нас, па да кажу, ми смо урадиле ово, па дајте нам право гласа. Оне су господо, показале велику деликатност, па су очекивале да људи кажу: Ово су дела Ваша и ви жене можете да станете напоредо са човеком. Сви посланици који су против женског права гласа показују неделикатност. Јер без сумње, признаћете, да то није ни деликатно ни добро, то је софизам, кад се каже да жена треба да тражио право, па да јој се да. И тако исто против жене и васпитања жена употребљују се они исти аргументи који и против женског право гласа.

Каже се: шта ће жени васпитање, шта ће јој култура виша, за њу је кујна и да двори мужа свога, а то је, господо, човечанство плаћало, јер мајка је први васпитач детињи. Кад се дете васпита код мајке просте, неспособне за вишу интелигенцију и за више ствари, оно онда под њеним надзором прими многе погрешне идеје и многе слабости и предрасуде, па према томе и прогрес друштва слаби. Свуда где су биле разумне мајке излазили су красни синови. Највећи песници, научници и филозофи имали су интелигентне мајке. Многи су људи говорили, шта ће тој мајци ученост, а оне су показале примером да су своју ученост пренеле на децу.

Али има још једна ствар, господо, законодавац кад даје право женама мора да има обзира. Прво на основу чега сме да забрани право гласа једној жени која је пунолетна, која има велике дужности, а оне су неки пут много теже и скопчане са већом опасности него што су код човека. Данас је дато право Црнцима и ја сам господо, видео француског посланика Црнца, који говори у Скупштини, а бели људи му честитају на добром патриотском говору. Данас су, господо, слуге равне са газдама, само жени, другарици човека, сарадници на послу, за одгајивање и васпитање, право није дато. Она је бачена ван права у Парламенту, док је њен муж гинуо у рату, а она

остала да чува породицу и да обрађује имање. То је један обзир. Жена ово право заслужује и по томе што врши и што је вршила велике функције. Често пута теже него и човек. Што је њено рађање скопчано са великом опасношћу, што је она радила у рату као и човек и то често више и много боље. Али има друга ствар, господо. У питању је сада и корист које друштво има ако жени да грађанска и породична права.

Ви знате, господо, да се прогрес друштва састоји у томе да се каналишу и да се тако рећи подјарме социјалне и физичне силе да оне не могу бити у друштву елементи који чине штету. Човек је стегао електрицитет, он је био сила која руши, а данас је он сила која помаже и ствара. И ми огромне тековине имамо, господо, од тога што смо нашли те силе и каналисали их. Тако је, господо, и са рекама. Па и жена је једна сила, сила у друштву, и то велика сила. (У сали веселост.) Једна изрека каже: за све догађаје које не можете да протумачите како су постали тражите жену. То је истина, господо. То је истина као што је истинита изрека да гдегод је на престолу човек тим престолом владају жене. Сетите се, господо, и историје Рима, где је Антоније целу политику Рима променио због очију Клеопатре. (У сали смех. Драг. Јоксимовић: И то је разлог.) Не, господо, чекајте прво закључак, па онда говорите. За то имамо примера из најскорије историје, јер су бивше грчке краљице и руске царице имале јакога утицаја код својих мужева у политици. Историја је цела пуна таквих примера. Велика легенда о јунаку Херкулу, познатог са многобројних својих чуда, прича да је дошао једнога дана и држао предиво краљици Офали; а шта хоће да каже легенда? хоће да каже то да је жена моћна сила и да она кад јој затворите канале којима треба да ради јавно, ради тајним каналима док не дође до циља. (У Скупштини смех и жагор.) Према томе догод жене не буду могле јавно да искажу своје мисли, оне ће наћи тајне путеве и начине да то ураде. Ми присталице и поборници женскога права тражимо да се тај утицај који жене врше, изложи јавности, потчини јавној контроли, па да и оне одговарају за своја дела, а не као она царица Евгенија, која је тражила од француског императора рат, па кад се француска скрхала није одговарала она него министри и владалац. Нека жена дође да изложи своје мишлење и у парламент и на скуповима и на зборовима, а не да остане у буџацима, па да одатле ради тајним путевима. Онда ће и у нашој земљи, господо, сваки чинилац одговарати за оно што ради.

Начините од жене јавнога и правога радника, па онда она не може чинити никакове штете, јер ће онда бити све под јавном контролом што жене буду радиле и на њих ће падати одговорност. Волите ли у држави тајне чиниоце или волите да ти чиниоци овде јавно раде! Ја сам позивао људе који потајно утичу на државне послове, тзв. бела рука, да преузму владу у своје руке, да се јаве за јавни рад.

Још је један разлог пао овде у Скупштини. Као да су жене под рђавим утицајем, поменуто је клерикализам, па ће сви демократски елементи бити против женског права гласа, пошто је она одвећ подвргнута реакцији. Ја знам да ће и наша републиканска партија имати у женама највеће противнике. Ја то признајем као што ће и

републиканске државе уопште страдати, јер ће жена тежити и ићи ка монархији. Кад бих ја гледао на свој партиски интерес, ја бих први имао разлоге да говорим против женског права гласа. Али ја не гледам и не узимам у обзир партиске интересе, него је мени пречи општи принцип. Ако смо ми овамо дошли да гледамо, партиске интересе, онда нека буде тако, али ако смо ми овамо дошли да као народни послаци гледамо опште интересе, онда не треба гледати на то шта ће учинити женско право гласа, него га треба једноставно дати женама. Кад би демократска странка била сигурна да ће жене за њу гласати, сигурно би им признала право гласа, а то исто би учиниле и друге партије. Нека сваки себе брани. Али ја знам, и то је сигурно, да ако је жена под утицајем реакционарних струја, ако на њу има утицаја црква, то је само због тога што је жена сасвим одвојена од јавних послова, што она стоји под тиранијом мужа, што тражећи утеху својој души не налази је у јавним пословима него иде пред свештеника. Уведите жену у политичку акцију, дајте јој право гласа, па ће она онда видети где је прави интерес и неће остати где је до сада била. Никакво се васпитање народу не може извојевати, ако се људи не заинтересују да женама дају прилике да раде јавне послове.

Исти разлози који се данас наводе против женског права гласа навођени су и против јавног права гласа. Шта су казали писци који су се тиме бавили, – Она маса сиротиње која нигде ништа нема не може бити слободна. Та је сиротиња или убијена или слуша реч свога господара или свештеника, а то је елемент који не треба узети у обзир. Па се, господо, доказало обрнуто. Често пута какав сиромаш који нигде ништа нема скупље и боље цени своју савест и право гласа него неки велики богаташ који је готов да свој глас прода за новац. Констатовало се да има највише богаташа који нису по двадесет година отишли на изборе, јер су сматрали да се њих не тиче шта се све у овој земљи збива.

Оно што важи за сиротињу важи и за жену. За почетак биће изузетака, биће и скретања, лутања, али се одједном не може доћи до једног идеалног стања. Мора се почети и нека тај почетак покаже да не може бити никаквог правог политичког васпитања у држави где је један ред искључен, без тих политичких права. Где има потиштених и повлашћених ту нема васпитања. Правог васпитања може да буде у земљама слободнима где се признаје право свима. И кад ви говорите о васпитању жена – а ја те ствари као дугогодишњи професор добро знам – ја вам могу казати: докле је овакво стање у овој нашој држави то је васпитање излишно и штетно. Тек у правој демократији, која признаје свима подједнако права у много обилнијем покрету, може се створити право васпитање свих слојева. Ово данашње школско васпитање може да ствара само чиновнике бирократе, али не ствара праве грађане. Ја сам приметио да су боље схватили своје грађанске дужности прости сељаци из народа него школована интелигенција.

Ја жалим, господо, што сам сада уместо праве и отворене дискусије о жени и човеку која се овде требала развити, видео само презриве осмехе и пошалице на рачун

ЖЕНСКО право гласа пред народним
представништвом. - Напомене и библиографске
референце уз текст. // Женски покрет Год. 1, бр. 4/5
(1920), с т р . 10-16.

жена док сам ја у то питање улазио са социолошког и психолошког гледишта. Срамота, је, господо, да се то чини, јер сваки од нас има жену или мајку или сестру и ми морамо да их поштујемо. Немојте, господо, да о њиховим правима говоримо тако, јер ничије право није за багателисање и нека сваки да овој земљи колико може. Оставимо се подсмеха у овом важном питању, поштујмо мајке и жене и одајмо им признање.

Пошто је целокупан рад данашњег парламента у знаку реакције, то је, разуме се, већина предлог одлука.“

На другом читању 113 (103) ред. састанку г. Продановић изјављује да пошто је првога пута изнео све политичке и социјалне разлоге који императивно налажу и траже да се жени призна право гласа, он има да поднесе предлог који гласи: да се у члану 9. после речи мушкарац стави и женска. г. Продановић изјављује да за тај предлог има двадесет посланика који га потпомажу, тражи поименично гласање, а предлог подноси г. председнику.